

De kosten van onze levenswijze

Mark Twain klaagde altijd dat iedereen over het weer praat, maar dat niemand er wat aan doet. Hetzelfde kan vandaag de dag worden gezegd van de inflatie. Iedereen geeft iedereen de schuld dat er niets aan wordt gedaan, of dat het verkeerde wordt gedaan. Kopers hebben kritiek op winkeliers vanwege buitensporige prijsverhogingen. De handel legt de schuld bij de industrie, terwijl de industrie haar stijgende kosten toeschrijft aan staatsingrijpen en begrotingstekorten bij de overheid. De overheid verwijt de huisvrouwen dat zij niet kritisch winkelen. Huisvrouwen klagen over boeren en tuinders vanwege de voedselprijzen. De boeren leggen de oorzaak daarvan bij de hoge energiekosten en geven de OPEC de schuld, die op haar beurt het Westen aanklaagt vanwege het opvoeren van de prijzen van industrieproducten.

Iedereen klaagt over „de stijgende kosten van levensonderhoud”, d.w.z. de opwaartse spiraal van het algemene prijspeil. De opwinding over de stijgende prijzen dreigt de aanzienlijke *relatieve* prijsveranderingen echter te overschaduwen. In de meeste landen stijgen in de loop der tijd de prijzen van diensten bijvoorbeeld sneller dan de prijzen van goederen. In veel landen stijgen de prijzen in de bouw en die van energie en medische diensten sneller dan het algemene prijspeil, terwijl de prijzen van duurzame consumptiegoederen en textiel langzamer omhoog gaan.

Deze relatieve prijsveranderingen — hoe verwarrend en hoe schadelijk ze (soms) ook zijn — zijn signalen die essentiële informatie bevatten. Relatieve prijsveranderingen zijn zowel oorzaak als gevolg van de kosten van levensonderhoud of liever gezegd: van de kosten van onze levenswijze. Helaas doorziet men deze veranderingen van de relatieve prijzen zelden, en dan nog aan de late kant. En als men dat uiteindelijk toch doet, brengt men ze niet in verband met hun werkelijke oorzaken. In plaats van het bestedingspatroon aan te passen, worden inkomenseisen gesteld ter compensatie van gestegen prijzen. Dit gebeurt niet alleen in het geval van plotselinge prijsverhogingen door de OPEC, maar ook als het grillige weer de oorzaak is van buitengewone stijgingen van de voedselprijzen of als oorlogsgeruchten een speculatieve prijsstijging van een of ander produkt uitlokken.

In wezen verschaft het algemene prijsindexcijfer aan consumenten en producenten wel nauwkeurige informatie over de hoogte van de inflatie, maar het geeft geen juist antwoord op de vraag of misschien aanpassingen nodig zijn in het bestedingspatroon, noch op de vraag hoe deze aanpassingen gestalte dienen te krijgen. Ontwikkelingen die ten grondslag liggen aan relatieve prijsveranderingen, blijven verborgen. De ontwikkelingen waar het hier om gaat zijn:

- stijgende verwachtingen, die niet alle kunnen worden verwezenlijkt;
- werkelijke of kunstmatige schaarste;
- inefficiënte allocatie van hulpbronnen.

Prijzen: flexibel naar boven, star naar beneden

In de maalstroom van prijsverhogingen gaat iedereen ervan uit dat wat in prijs stijgt, ook voortdurend zal blijven stijgen, ondanks de conjunctuurbeweging, de technologische verandering, schaarste of aanbodoverschotten. Het zijn voornamelijk de steeds stijgende verwachtingen, die er de oorzaak van zijn dat het prijsniveau flexibel is in opwaartse richting en star in benedenwaartse richting. Door de stijgende verwachtingen blijven gezinshuishoudingen geld verkwisten — door ruimschoots krediet op te nemen of door ontsparing — als hun koopkracht wankelt. Vakbonden blijven looneisen stellen als werkgevers de gevolgen van marktcontractie krijgen te verduren, en regeringen verlagen de belastingen als een recessie inzet.

Relatieve prijsveranderingen zijn tegelijkertijd sum-

miere en veelbetekenende signalen, die de stijgende verwachtingen vaak logenstraffen. Ze kunnen o.a. aangeven dat hulpbronnen langzamerhand opraken. Een voorbeeld daarvan is de overbevissing. Ondanks grote investeringen in visserijvloeden blijft de wereldvisvangst op een gelijk niveau, nu de vangst groter is dan het natuurlijke regeneratievermogen van de oceanen toelaat. De vangst per hoofd en per geïnvesteerde dollar, neemt af. De prijzen van vis stijgen sneller dan het algemene prijspeil. Geen enkele inkomensstijging kan echter voor meer vis zorgen. Evenmin kan een simpele salarisverhoging het aanbod van hout of van olie verhogen. Een aanzienlijke prijsverhoging kan het aanbod tijdelijk verruimen, maar dat gaat onvermijdelijk ten koste van andere goederen en diensten of besparingen, en van het toekomstige aanbod.

Daarnaast is er nog een reden waarom relatieve prijsveranderingen niet snel en nauwkeurig leiden tot aanpassingen in het bestedings- en leefpatroon: de onbillijke verdeling van de kosten van inflatie. Door inflatie vindt een herverdeling plaats van inkomen en vermogen, waarbij beloningen en straffen heel willekeurig worden verdeeld. Men zou de inflatie in feite kunnen vergelijken met een loterij, ware het niet dat de winnaars van tevoren bekend zijn: mensen met schulden, boeren, handelaren, zelfstandigen, en vooral, georganiseerde werknemers. De verliezers kunnen eveneens van tevoren worden aangewezen: kredietverschaffers, ongeschoolde werknemers, gepensioneerden en anderen die met een vast inkomen moeten rondkomen, en in het algemeen spaarders.

De verliezers — in aantal een ruime meerderheid van de bevolking — vatten inflatie op als een schending van het vertrouwen in de overheid en in andere grote instituties. Ze zien dat inflatie niet alleen de waarde van het geld aantast, maar ook de maatschappelijke structuren. Machteloos moeten zij toezien hoe inflatie hun besparingen aantast en daarmee het vermogen van de samenleving om zich te vernieuwen. Het is geen wonder dat hen de signalen ontgaan, die relatieve prijsveranderingen overbrengen, en dat zij er niet op reageren.

Olief is een goed voorbeeld

Toen de OPEC de olieprijs plotseling verviervoudigde, luidde de boodschap: verminder de olie-import; verminder, waar mogelijk, de olieconsumptie voorgoed; maak een begin met het vervangen van olie door reproduceerbare energiebronnen en verhoog de efficiency van alle energiebronnen. Helaas werd op dit signaal geen acht geslagen. In een poging de oliegebruikers te beschermen tegen een schadelijke beperking van hun mobiliteit overspoelden de regeringen van de olie-importerende landen het signaal, om zo te zeggen, met een inflatiegolf. De verhoging van de olieprijs werd, met of zonder subsidies, „gerecycled” door de gehele economie. In feite deden de regeringen een beroep op de gehele samenleving om de consumptie van olie te subsidiëren en de volgende generatie te laten betalen voor de extravagantie van deze generatie.

De volgende keer dat de OPEC de officiële prijs van olie aan de bron verhoogt in termen van koopkracht, zouden de overheden er beter goede nota van kunnen nemen. Zij zouden moeten beseffen dat het doorgeven van een prijsverhoging door de hele economie heen — door lonen en prijzen te verhogen — voor consumenten en producenten het antwoord is. Het goede antwoord — het kan niet vaak genoeg worden herhaald — is niet het voorrekenen van de kosten van het levensonderhoud, zonder wijziging van het beleidspatroon, maar het berekenen van de kosten van een levenswijze met minder olie. Hetzelfde geldt overigens voor andere goederen waarvoor aanbodtekorten ontstaan, wat daarvan ook de oorzaak mag zijn.

Scheiding tussen inkomen en levensstijl

Hoewel er natuurlijk vele methoden zijn om de inflatie te bestrijden, is de effectiefste en bovenal de minst pijnlijke manier het aanpassen van de levensstijl op grond van relatieve prijsveranderingen. Het bewijs, dat dit mogelijk is, wordt geleverd door Zweden, waar men een levensstandaard heeft bereikt die vergelijkbaar is met de Amerikaanse bij een energieverbruik (per hoofd) dat de helft lager is. De les die hieruit kan worden geleerd, lijkt zeer duidelijk. Niettegenstaande Milton Friedmans stelling, kan het verdubbelen of verdrievoudigen van de benzineprijs de schaarste van olie in fysieke of in politieke zin, niet wegwissen. Een dergelijke procedure zal de inflatie aanzwengelen, behalve als de relatieve olieprijsverhoging wordt geïnterpreteerd als een teken voor het publiek dat het zijn levensstijl dient te veranderen. Dat laatste kan tot uitdrukking komen in meer openbaar vervoer, carpooling, personenauto's die een op twintig halen, en andere maatregelen.

Amerikaanse opiniepeilers als Louis Harris, Elmo Roper, Daniel Yankelovich en anderen hebben aan het licht gebracht dat het grote publiek zich gelukkig is gaan realiseren dat het bestrijden van inflatie het besef vereist dat inkomen niet hetzelfde is als levensstijl. Uit hun onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat de meeste Amerikanen „een verandering van hun levensstijl verkiezen boven het leven met de risico's van voortdurende inflatie”. Daniel Yankelovich ontdekte enige tijd na het olie-embargo dat „het feit dat men gedwongen werd minder te verspillen, voor veel Amerikanen een uitkomst was. Het ontbrak hen aan de wilskracht daar uit zich zelf toe te komen. Minder te verspillen vervulde hen met een diep gevoel van tevredenheid”. In een tijd van stijgende verwachtingen lijkt dit een tegenstrijdigheid, maar klaarblijkelijk komt de slijtageslag van de inflatie zo hard aan, dat een minder verspillende levensstijl zeer wel blijvend acceptabel kan zijn.

Dit betekent niet dat Amerikanen — of Europeanen of Japanners, zo men wil — alle inkomensaspiraties hoeven te laten varen. Het gaat niet om het op dit moment stoppen van de economische groei, maar eerder om het aanpassen van de levensstijl in een richting waarin voortgezette groei politiek en ecologisch nog wel haalbaar is. En dat zou, naar ik veronderstel, kunnen zijn wat de Royal Bank of Canada in gedachten had toen zij in één van haar maandelijkse berichten haar cliënten liet weten dat „it gives us a good feeling to escape from the complexities of life into simplicities and then to find that its simplicities have solved its complexities”. Het zouden wel eens die complexe zaken kunnen zijn die de inflatie veroorzaken.

Het Stanford Research Institute heeft in zijn onderzoeken ook geconstateerd dat er een onderstroom is in de richting van vrijwillige versoering. De Shakerton Simple Living-beweging is een van de honderden in haar soort. Zij is voor recycling en natuurbehoud en tegen demonstratieve en overdadige consumptie. Deze bewegingen, die toch niet meer dan circa 10% van de (Amerikaanse) bevolking achter zich weten, groeien snel als de inflatie in de dubbele cijfers gaat lopen.

De strijd tegen de inflatie door middel van het wijzigen van de levensstijl wordt gestimuleerd door de omstandigheid dat andere inflatiebeperkende maatregelen meer werkloosheid veroorzaken dan de samenleving bereid is te accepteren. Het soort levensstijl waaraan de Royal Bank of Canada, Stanford Research en Elmo Roper denken, is beslist minder energie-intensief en per definitie arbeidsintensiever.

Weinig verrassend is daarom de verklaring die dr. Duane Chapman aflegde voor het Joint Economic Committee van het Amerikaanse Congres, waarin hij stelde dat het verwarmen van een miljoen woningen met zonne-energie 6.000 banen oplevert, tegenover 1.500 bij verwarming met elektriciteit die op conventionele wijze wordt opgewekt. Dr. Bruce Hannon van de Universiteit van Illinois veronderstelt dat het overschakelen van het reizen per vliegtuig naar het reizen per spoor circa 500.000 arbeidsplaatsen zal opleveren voor iedere kwadriljoen energie-eenheden (10^{15} BTU's) die op deze wijze wordt bespaard.

Hij houdt daarbij ook rekening met het feit dat het personeel van de luchtvaartmaatschappijen beter betaald wordt dan dat van de spoorwegen en dat bij het spoor de produktiviteit hoger ligt dan in de luchtvaartsector.

Gevraagd: samenwerking

Werkgelegenheidscreatie is een neveneffect van een niet-inflatoire levensstijl. Het hoofddoel is het verstandiger omspringen met schaarse hulpbronnen om aldus het lange-termijnaanbod in evenwicht te brengen met de stijgende verwachtingen van de consumenten. Het komt tot uitdrukking in de omkering van de trend, die leidde tot het afschaffen van het statiegeld en het invoeren van wegwerpverpakkingen.

Een niet-inflatoire levensstijl vereist samenwerking tussen vraag en aanbod, tussen de overheid en het bedrijfsleven 1). Het spreekt vanzelf dat een beroep moet worden gedaan op de educatieve mogelijkheden van de massamedia en het advertentiewezen, zoals die bijvoorbeeld blijken uit de bekende vervanging van de slogan „put a tiger in your tank” door „don't be fuelish”.

Samenwerking is van essentieel belang; zonder samenwerking blijft inflatie een onpersoonlijk en onbewust mechanisme, dat toestaat en zelfs bevordert dat individuen en groepen hun verantwoordelijkheid voor de maatschappelijke effecten van hun overigens rationele economische gedrag ontkennen. In een samenleving die volledig op mededinging is gestoeld, is het niet anders dan natuurlijk dat ieder individu en iedere groep geneigd is de lasten van schaarste — of van welke andere onevenwichtigheid tussen vraag en aanbod dan ook — volledig af te wentelen op anderen.

Samenwerking zou leiden tot een economisch systeem dat aanzet tot besparingen in plaats van tot verspillende consumptie, en dat besparingen omzet in investeringen die de produktiviteit kunnen verhogen en die werkelijke maatschappelijke behoeften kunnen bevredigen.

Een niet-inflatoire levensstijl, vereist samenwerking ten einde verspilling bij de produktie, distributie en consumptie te verminderen. Het verminderen van verspilling beperkt de inflatie omdat het tegelijkertijd:

- het aanbod verhoogt door recycling en hergebruik van niet-vernieuwbare grondstoffen;
- de vraag tempert door het stimuleren van besparingen, van diensten en van de toepassing van vernieuwbare hulpbronnen.

De initiële kosten van een niet-inflatoire levensstijl zijn aanzienlijk. Mensen moeten leren leven zonder de verlokkingen van de grenzeloze mobiliteit, zonder de franje van de wegwerpeconomie, en zonder het comfort van het uitschakelen van seizoenen. Zo'n omschakeling kan echter ook aangenaam zijn, bijvoorbeeld het verminderen van afstand tussen wonen en werken. De voordelen zijn natuurlijk velerlei. Een dergelijke levensstijl beperkt de inflatie, stopt het milieubederf en vermindert de onbillijkheden in de allocatie van middelen.

Het is duidelijk dat het publiek door de inflatie geprikkeld is. De tolerantiedrempel daalt. Het heeft niet alleen gebrek aan snelle en nauwkeurige informatie over de hoogte van de inflatie, maar vooral aan een juist antwoord op de vragen die worden ingegeven door de zorgen over de gevolgen van inflatie. Dat juiste antwoord heeft mijns inziens niet zozeer te maken met de kosten van het levensonderhoud, maar met de kosten van de levenswijze.

André van Dam*

* Director of Planning van Corn Products Latin America, Buenos Aires, Argentinië.

1) Opmerkelijk is dat in *Business Week* van 20 juni jl. vijftig bladzijden worden gewijd aan de noodzaak tot een gecoördineerde inspanning van alle geledingen van de Amerikaanse samenleving om de economie en de samenleving zelf nieuw leven in te blazen en om te komen tot „nationale consensus” (en internationale consensus) waar mogelijk.